

**ACADEMIA ROMÂNĂ - SCOSAAR
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”**

***Ulmetum în perioada romană târzie
în lumina descoperirilor monetare***

– Rezumat –

COORDONATOR DE DOCTORAT:

Cș. I. Dr. Eugen NICOLAE

DOCTORAND:

Dan VASILESCU

București

2021

Cuprins

CAPITOLUL I	Introducere.....	4
I.1.	Delimitări cronologice și terminologie.....	5
I.2.	Structura lucrării.....	6
I.3.	Metodologia de cercetare.....	8
CAPITOLUL II	Stadiul cercetărilor privind circulația monetară în provincia <i>Scythia</i> (294-491).....	13
CAPITOLUL III	Stadiul cercetărilor arheologice la Ulmetum.....	21
III.1.	Istoricul cercetărilor.....	21
III.2.	Ulmetum în perioada romană (faza nefortificată).....	32
III.3.	Fortificația romană târzie și bizantină timpurie.....	39
III.3.1.	Precizări topografice.....	39
III.3.2.	Momentul de construcție (ipoteze).....	41
III.3.3.	Nivelul N4 (sfârșitul sec. al IV-lea – începutul sec. al V-lea).....	44
III.3.4.	Nivelul N3 (prima jumătate a sec. al V-lea).....	48
III.3.5.	Nivelul N2 (al treilea sfert al sec. al V-lea).....	51
III.3.6.	Nivelul N1 (sec. al VI-lea).....	53
III.3.7.	Nivelul NO (sec. XVI-XVIII).....	58
CAPITOLUL IV	Analiza materialului monetar.....	60
IV.1.	Structura descoperirilor monetare.....	60
IV.1.1.	Descoperirile izolate.....	68
IV.1.1.1.	Circulația monetară în sec. al IV-lea.....	75
IV.1.1.2.	Circulația monetară în sec. al V-lea.....	77
IV.1.2.	Grupurile monetare.....	78
IV.1.3.	Monede cu particularități.....	79
IV.1.3.1.	Noutăți numismatice, rarități, erori și monede utilizate în alte scopuri.....	80
IV.1.3.2.	Falsuri și imitații.....	83
IV.1.3.3.	Pastile neștanțate.....	91
IV.1.3.4.	Monede de bronz tăiate și perforate.....	92
IV.2.	Moneda și contextul arheologic.....	96

IV.2.1. Distribuția monedelor izolate descoperite <i>intra</i> și <i>extra muros</i> pe niveluri arheologice.....	97
IV.2.1.1. Circulația monetară în sec. al IV-lea (nivelurile N5-N4).....	98
IV.2.1.2. Circulația monetară în sec. al V-lea (nivelurile N3-N2).....	101
IV.2.1.3. Monede descoperite în contexte arheologice târzii (nivelurile N1 și NO).....	108
IV.3. Comparația cu alte eșantioane.....	109
CAPITOLUL V Considerații finale.....	118
ANEXA 1 Tabele.....	121
ANEXA 2 Grafice.....	134
ANEXA 3 Catalogul monedelor romane târzii descoperite la Ulmetum (1911-2017).....	159
A. Descoperiri izolate.....	164
B. Grupuri.....	285
ANEXA 4 Descrierea tipurilor de revers atestate la Ulmetum.....	331
ANEXA 5 Listă de concordanță a monedelor descoperite în context arheologic.....	340
ANEXA 6 Listă de concordanță a monedelor cu număr de inventar aflate în colecția MINAC.....	358
ANEXA 7 Listă de concordanță a monedelor izolate publicate.....	364
ABREVIERI.....	365
BIBLIOGRAFIE.....	370
PLANȘE.....	403

Cuvinte cheie: Ulmetum, secolele IV-V, provincia *Scythia*, monede, circulație monetară, context arheologic.

Lucrarea tratează monedele romane târzii de la Ulmetum (Pantelimonu de Sus, com. Pantelimon, jud. Constanța) descoperite în anii 1911-2017. Majoritatea se află în legătură cu obiectivul principal al sitului, reprezentat de fortificația romană târzie și bizantină timpurie.

La alegerea temei am avut în vedere stadiul avansat al cercetărilor arheologice corespunzătoare perioadei vizate (294-491), ponderea ridicată a pieselor recuperate din contexte stratigrafice (56,88%) și oportunitatea de a verifica rezultatele unui mod de abordare diferit, prezent în literatura de specialitate din România, dar mai puțin utilizat: coroborarea datelor numismatice cu cele arheologice.

Analiza interdisciplinară are la bază un eșantion generos, compus din 3433 de exemplare, dintre care 94% constituie material inedit. Scopul acestui studiu este de a evidenția rolul monedei în stabilirea evoluției istorice a sitului respectiv, prin aplicarea conceptului de *arheonumismatică*. Totodată, valorificarea și introducerea în circuitul științific a eșantionului de la Ulmetum va determina plasarea acestuia între cele de referință pentru provincia *Scythia* și nu numai.

Multitudinea intervențiilor antropice din cuprinsul cetății și caracterul preponderent rezidual al descoperirilor monetare au creat dificultăți la interpretare. Cum situația reprezintă o normă în siturile pluristratificate precum Ulmetum, modalitatea de investigație și rezultatele obținute pot fi privite și ca un studiu de caz, util pentru cercetătorii preocupați de fortificațiile romane târzii.

Se cuvine să adresez mulțumiri Cș. I. dr. Eugen Nicolae, coordonatorul științific al tezei, pentru încrederea acordată și sfaturile prețioase pe care mi le-am însușit spre finalizarea cu succes a acestui demers. Pe parcursul întocmirii lucrării am mai beneficiat de sprijinul membrilor colectivului de cercetare a sitului Ulmetum pentru interpretarea contextelor arheologice, până în cele mai mici detalii, dar mai ales al dr. Constantin Băjenaru. De asemenea, îmi exprim recunoștința față de responsabilii sectoarelor de cercetare pentru acordul de a folosi monedele în scopul propus și față de gestionarul Colecției de Numismatică a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța (MINAC), dr. Gabriel Talmațchi, pentru accesul facil la materialul depozitat în cadrul instituției. Nu în ultimul rând, mulțumesc domnului dr. Theodor Isvoranu și tuturor celor ce mi-au furnizat materialul bibliografic necesar, sugestii și sprijin moral, în lipsa cărora drumul meu ar fi fost cu mult mai dificil.

Teza este structurată în cinci capitole, dintre care trei conțin și subcapitole. Acestea sunt completate de Anexe, Abrevieri, Bibliografie și Planșe.

Capitolul introductiv este deschis de explicațiile referitoare la tema aleasă, motivele selectării materialului analizat, delimitările cronologice și termenii utilizați (I.1), urmate de o prezentare succintă a structurii lucrării (I.2). Fără a exclude din text termenii convenționali „depozit” și „tezaur”, am considerat mai potrivită pentru descoperirile de acest fel noțiunea de „grup monetar”, deoarece majoritatea celor apărute la Ulmetum provin din contexte reziduale și au fost surprinse împrăștiate pe suprafețe mai mici sau mai mari, uneori la adâncimi diferite.

În ceea ce privește metodologia de cercetare (I.3), am expus etapizat întregul proces de organizare a strategiei de lucru, care a permis elaborarea tezei. Procedura de colectare și înregistrare a pieselor din contexte stratigrafice s-a efectuat după rigorile specifice arheologiei. Ulterior curățării, acestea au fost prelucrate și identificările consemnate în format digital, atât desfășurat (fișier Word), cât și sub formă de tabel (fișier Excel), pentru a facilita alcătuirea statisticilor. Totodată, am realizat un alt fișier digital cu datele arheologice disponibile, pe care l-am utilizat în conceperea capitolului IV și pentru Anexa 5. La întocmirea catalogului am optat pentru o formă abreviată, ușor de parcurs, cu scopul de a introduce cât mai multe informații relevante, fără a încărcă inutil structura lucrării. Deși nu au mai putut fi introduse în catalog, am folosit totuși datele despre starea de conservare și uzură, ori de cât ori am considerat necesar.

Analiza eșantionului a presupus utilizarea a două periodizări, una restrânsă (comună) și alta largă (relevantă). A doua cuprinde opt secvențe cronologice (294-324, 324-336, 336-348, 348-364, 364-378, 378-395, 395-408, 408-491), stabilite pe baza evoluției sistemului monetar roman și a succesiunii evenimentelor politico-militare. Aceleași periodizări s-au folosit în studiul comparativ cu eșantioanele de la Babadag-„Topraichioi” (jud. Tulcea) și Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea), analogii identificate după următoarele criterii: amplasamentul în provincia *Scythia*, funcționalitate comună (militară), număr de piese (minim 500), toate monedele să fie editate în formă completă.

Pe lângă prelucrarea pieselor de la Ulmetum, am mai efectuat reverificări ale monedelor publicate de la Topraichioi, precum și ale unor depozite monetare aflate în colecția MINAC, prezente în literatura de specialitate (Tomis-mozaic 1959, Tomis-*intra muros* 1963, Medgidia 1968, Dobrogea *passim* 1968, Sacidava 1971, Șipote 1971, Straja 1980, Tomis-*extra muros* 1970-1980, Ovidiu 1984). Cu această ocazie, am adus numeroase completări și modificări ale identificărilor inițiale, inclusiv reinterpretări.

Capitolul II este dedicat **stadiului cercetărilor privind circulația monetară în provincia Scythia (294-491)**, în care sunt prezentate, într-o succesiune cronologică, principalele contribuții istoriografice, fiind punctate și conexiunile cu evoluția cercetărilor arheologice din Dobrogea. Deși la începutul secolului XX monedele romane târzii au beneficiat de o atenție mai scăzută din partea specialiștilor și o publicare succintă, am remarcat totuși eforturile depuse pe mai multe direcții. Se poate vorbi de o preocupare susținută odată cu profesionalizarea cercetării numismatice românești și înființarea cronicii descoperirilor monetare din România (1958), ambele asociate cu activitatea lui Bucur Mitrea. În perioada 1950-1990, avântul a fost marcat de apariția a numeroase studii și articole, cu tematică din ce în ce mai diversificată, fiind introduse inclusiv analize statistico-matematice, remarcându-se, printre alții, Radu Ocheșeanu și Gheorghe Poenaru Bordea. După anul 1988, cercetările se consolidează, în primul rând prin elaborarea eşantioanelor reprezentative ale câtorva centre urbane și militare (Axiopolis, Tomis, Noviodunum, Argamum, Ibida). Apoi, sunt întocmite sinteze locale și regionale, în paralel cu înmulțirea studiilor cu privire la descoperiri izolate și depozite monetare. De asemenea, se observă în contribuțiile mai recente o oarecare tendință de a include și datele arheologice în discursul numismatic.

Stadiul cercetărilor arheologice la Ulmetum constituie subiectul celui de-al treilea capitol, pe care l-am împărțit în trei subcapitole. Primul tratează evoluția cercetărilor desfășurate în perimetrul ocupat de fortificație și în raza localității Pantelimonu de Sus, pornind de la campaniile lui Vasile Pârvan (1911-1914) și până la investigațiile corespunzătoare anilor 2004-2019, efectuate sub egida MINAC. Restul capitolului este rezervat cunoștințelor actuale despre Ulmetum în cele două faze majore surprinse arheologic, nefortificată și fortificată, pentru a evidenția continuitatea caracterului militaro-civil al acestui sit din epocile romană și bizantină timpurie, poziționat la o intersecție de drumuri importante. Din punct de vedere militar, interesul autorităților romane s-a manifestat inițial prin stabilirea unei *statio militum*, probabil în a doua jumătate a secolului al II-lea sau la începutul celui următor. Ulterior, se pare că împăratul Valens a dezvoltat acest punct strategic în preajma războiului romano-gotic (367-369). Construcția fortificației a debutat fie atunci, fie după anul 378 și a necesitat mai mult timp, incinta sau mare parte din ea fiind finalizată în timpul domniei lui Theodosius I. Funcționarea efectivă s-a derulat în două etape: c. 400?/410-470/480 și c. 540/550-596/600(?). Alte activități antropice relevante sunt datate în secolele XVI-XVIII.

Stratigrafia detaliată a platoului cetății a fost introdusă în ideea de a sublinia complexitatea sitului și de a oferi suport interpretărilor arheologico-numismatice. Conform

celor mai recente cercetări, tabloul cronologic al nivelurilor ocupaționale se prezintă astfel: N6 = secolele II-III; N5A = c. 324-367; N5B = c. 367-378; N4A = c. 372/375/382-383/388; N4B = c. 383/388-395/400?; N3A = c. 400?/410-420/425; N3B = c. 420/425-440/450; N2A = c. 450-470/480; N2B = c. 470/480-491?; N1A = c. 540/550-578?; N1B = c. 578?-596/600?; N1C = c. 596/600?-600/615?; NO = secolele XVI-XVIII.

În Capitolul IV este realizată **analiza materialului monetar**, pornind de la structura descoperirilor monetare (IV.1), trecând apoi prin discuția despre contextele arheologice (IV.2) și comparația cu alte eșantioane (IV.3).

Lotul analizat cuprinde 2917 monede izolate și 516 distribuite în 28 de grupuri. Un singur grup prezintă în compoziție o emisiune grecească și una romană provincială. În afară de cinci monede de aur și șapte de argint, restul descoperirilor sunt din metal comun. Prima categorie cuprinde doi *solidi*, dintre care unul oficial (Theodosius II) și altul fals (Constantin II/Constantius II), trei *tremisses* (1 ex. Aelia Pulcheria, 2 ex. Leo I) și șapte *siliquae* (4 ex. Constantius II, 1 ex. Valentinian I, 2 ex. Valens). Celelalte piese sunt marcate conform clasificării convenționale pe module: AE1 – 2 ex. (0,06%); AE2 – 61 ex. (1,78%); AE3 – 1835 ex. (53,63%); AE4 – 1293 ex. (37,79%); AE incert – 225 ex. (6,56%). 1552 de monede (45,20%) au locul de batere precizat cu exactitate. Ordinea pe ateliere este următoarea: Constantinopolis (28,93%), Cyzicus (17,71%), Thessalonica (10,18%), Heraclea (10,50%), Nicomedia (8,63%), Antiochia (6,70%), Siscia (5,09%), Alexandria (5,02%), Roma (4,76%), Aquileia (1,15%), Sirmium (0,96%), Trier (0,25%), Arelate (0,06%).

Monedele izolate au fost repartizate în 10 loturi, după locul descoperirii: Sector Sud Bazilică (SSB) – 1175 ex. (40,28%); „*Passim extra muros* Pârvan” (PEP) – 587 ex. (20,12%); „*Passim extra muros* împrejurimi” (PEI) – 516 ex. (17,68%); Sector Est (SE) – 277 ex. (9,49%); Sector Nord (SN) – 111 ex. (3,80%); Sector Sud-Vest (SSV) – 102 ex. (3,49%); Sector Vest (SV) – 74 ex. (2,53%); Sector „Cartaș – cuptor Panaitescu” (SCP) – 36 ex. (1,23%); Sector *Praetorium* (SP) – 29 ex. (0,99%); „Pârvan (1911-1914)” (P) – 10 ex. (0,34%). Această împărțire a facilitat efectuarea unei analize comparative între loturi, reunite sub forma a trei ansambluri: platoul cetății (SN, SV, SSV, SSB, SE, SP), platoul cetății (P, PEP), *extra muros* (SCP, PEI). Din datele rezultate reiese faptul că descoperirile *passim* oferă o imagine relativ fidelă a circulației monetare, cel puțin asupra tendințelor generale, însă cele stratigrafice au rolul de a o încadra mai precis și completa cu informații importante (spre ex. evoluția direcțiilor de aprovizionare).

Grupurile monetare sunt alcătuite majoritar din monede de bronz și acoperă perioadele 330-336 (1), 341-348 (1), 364-378 (10), 383-395 (6), 402-408 (3), 408-425 (3) și 425-450 (3).

După structură, valoarea scăzută în epocă și numărul redus de piese, acestea nu pot fi considerate acumulări, ci, mai degrabă, „depozite de circulație”, destinate tranzacțiilor curente. Singurul grup compus din emisiuni de aur (doi *tremisses*) se datează în anii 457-474 și ar putea fi asociat cu distrugerea care a cauzat prima dezafectare a fortificației, urmată de abandonul amintit de scriitorul bizantin Procopius din Caesarea (*De Aedif.*, IV, 7, 16-18).

În urma prelucrării minuțioase a materialului, am reușit identificarea mai multor monede cu particularități: noutăți numismatice (serii noi, variante bust, *officinae* nelistate ș.a.), rarități, falsuri, imitații, etc. Printre rarități se numără emisiunile lui Delmatius (1 ex.), Magnus Maximus (1 ex.) și Johannes (1 ex.). O categorie aparte este cea a pieselor de bronz tăiate, fenomen pentru care am avansat teoria unei evoluții în două etape, pe baza descoperirilor izolate din contextele arheologice de la Ulmetum și Topraichioi, dar și a structurii depozitelor monetare din Dobrogea. Prima s-ar fi desfășurat în intervalul c. 367-425, declanșată și susținută de o penurie a materiei prime (cupru?) în atelierele monetare estice, nevoite să susțină o producție în creștere, iar a doua aparține secolului al V-lea și a apărut pe fondul necesității de a multiplica numerarul. Diferența dintre cele două constă în desprinderea unor fragmente mici din corpul monedelor, respectiv decuparea în două sau în patru părți.

Cumularea rezultatelor obținute în urma analizei circulației monetare din perspectivă numismatică cu cele relevate de repartiția monedelor pe niveluri de locuire, ne-a permis constatarea unor similitudini și diferențe. Locuirea sporadică constatată arheologic pentru primul sfert al secolului al IV-lea se reflectă și din punct de vedere numismatic, prin numărul redus de exemplare. Creșterile progresive ale coeficienților monede/ani certifică înmulțirea activităților antropice după anul 324, care pot fi puse în legătură cu dezvoltarea unei așezări rurale, inclusiv pe vechile locații din *vicus* (faza A a nivelului N5). Este de subliniat gradul scăzut de uzură observat la majoritatea emisiunilor *ante* 336, situație care ne indică o rată de pierdere semnificativă înainte de jumătatea secolului al IV-lea, atunci când acestea se găseau rar în circulație.

Valorile crescute înregistrate la nivelul perioadelor 348-364 și 364-378 sunt asociate cu prezența militară din timpul lui Valens (faza B a nivelului N5). Recondiționarea stației rutiere și menținerea unor trupe a presupus o infuzie de numerar mărunt, furnizat majoritar dinspre Propontida, remarcându-se cel de proveniență orientală, produs în atelierele de la Antiochia și Alexandria. Analizele monedelor izolate și a grupurilor asociate cu nivelul N4 au demonstrat faptul că monedele de bronz bătute în anii 336-378 dețineau încă o pondere importantă în circulația monetară la sfârșitul secolului al IV-lea, spre deosebire de majoritatea emisiunilor din intervalul 378-395, care au fost utilizate în secolul următor.

După un abandon scurt, fortificația a fost adusă la stadiul funcțional și s-a instalat o nouă garnizoană, având în componență inclusiv *foederati*, aprovizionarea acesteia cu bunuri de consum fiind asigurată prin *annona militaris*. Cercetările arheologice au dezvăluit o locuire și activitate constructivă intensă pentru prima jumătate a secolului al V-lea (nivelul N3). Situația se reflectă și la nivel numismatic, prin pătrunderea numerarului nou specific perioadei 402-435, alături de numeroase monede bătute în anii 378-402. Contribuția emisiunilor *ante* 378 în circulația monetară era diminuată, constatându-se o prevalență în utilizare a celor din intervalele 354-358 și 364-378 și o oarecare preferință pentru monedele bătute pe pastile mai mici decât ștanțele. Chiar dacă exemplarele atelierelor orientale, italice și occidentale din anii 378-450 sunt reprezentate în cantități reduse, prezența lor nu pare a se datora comerțului, ci, mai degrabă, ar avea o cauză militară. După distrugerea de la jumătatea aceluiași secol, se observă o scădere semnificativă în alimentarea cu emisiuni noi (nivelul N2). Deficitul a fost atenuat ca urmare a uniformizării numerarului mărunț, alcătuit majoritar din monede datate între anii 380 și 435, cu o pondere neglijabilă a celor anterioare domniei lui Theodosius I.

Dacă emisiunile de bronz reflectă existența proceselor economice și a tranzacțiilor curente efectuate de o populație mixtă, cele de aur atestă modalitatea de plată efectuată către garnizoană în secolul al V-lea. Dar poate cel mai important aspect pe care l-am putut surprinde este confirmarea din punct de vedere arheologic a transformării masei monetare, declanșată în mai multe provincii, pe fondul scăderii treptate a producției de numerar mărunț și din cauza ratei de schimb ridicate dintre *nummus* și *solidus*. Acest fenomen amplu a presupus un amestec al emisiunilor oficiale curente cu cele vechi de zeci de ani, folosite alături de imitații și câteva improvizații, precum pastilele neștanțate de cupru și plumb.

Analiza situațiilor contextuale ale monedelor asociate cu nivelul corespunzător secolului al VI-lea (N1) certifică utilizarea târzie a numerarului specific epocii romane târzii în paralel cu nominalele bizantine, dar într-o proporție redusă și sesizabilă, deocamdată, la momentul refacerii fortificației (c. 540/550) sau la scurt timp după. Structura descoperirilor monetare este similară cu cea aferentă nivelurilor N3-N2, legătură care se aplică inclusiv la distribuția pe ateliere, ceea ce ne indică că cel puțin o parte din acestea a fost antrenată din contextele timpurii. Pe de altă parte, monedele recuperate din nivelul medieval târziu (NO) au o compoziție similară cu N1, de unde deducem faptul că intervențiile antropice au afectat doar superficial straturile *intra muros*.

Studiul comparativ cu eșantioanele de la Topraichioi (556 ex.) și Noviodunum (1037 ex.) a urmărit identificarea unui tipar specific mediului militar și a eventualelor particularități. Analiza s-a extins și asupra depozitelor monetare din Dobrogea și din provincia *Dacia*

Ripensis (Sucidava-Celei), ale căror date, combinate cu investigațiile arheonumismatice, sunt în măsură să ofere soliditate argumentelor formulate. Acestea s-au realizat tot cu ajutorul metodei statistice.

Ulmetum și Noviodunum prezintă valori similare în perioadele 324-364 și 378-491, în conformitate cu fluctuațiile specifice producției monetare și intensitatea locuirii dovedită arheologic. O altă trăsătură comună este reprezentată de circulația emisiunilor orientale *post* 378 și a celor vestice *post* 408 în secolul al V-lea, a căror pătrundere a avut loc în cantități mai reduse, dar suficient cât să lase urme sesizabile inclusiv la Topraichioi și în depozitele monetare din anii 402-423 descoperite în Dobrogea și la Sucidava-Celei (Ulmetum grupurile 3 și 22; Beștepe; Babadag V; Sucidava I; Sucidava II). Totodată, comparația loturilor *passim* aferente acestor două situri a relevat asemănări valabile pentru aceleași perioade.

Fortificația de mici dimensiuni de la Topraichioi reprezintă cea mai apropiată analogie cu situația de la Ulmetum, atât la nivel numismatic, cât și arheologic. În acest ultim sens, s-au putut corela nivelurile ocupaționale identificate în fiecare sit, structurile descoperirilor monetare din contexte stratigrafice fiind similare. Ambele puncte au în comun o prezență militară considerabilă, aflată în legătură cu campania lui Valens din anii 367-369, care a continuat până spre finalul secolului al IV-lea. Materialele specifice culturii Sântana de Mureș-Černjachov atestă staționarea *foederati*, mai probabil după anul 382.

Conform stadiului actual al cercetării, ceea ce individualizează Ulmetum și Topraichioi față de celelalte situri este ponderea ridicată a emisiunilor orientale din bronz de la Antiochia și Alexandria bătute în anii 336-378, fenomen aparent extins la nivelul provinciei *Scythia*, eventual și *Moesia Secunda*. Cea mai plauzibilă explicație pentru această infuzie de numerar mărunț o reprezintă deplasarea armatei și a personalului auxiliar din Orient sub comanda lui Valens, care ar fi rămas în zonă trei ani, timp suficient pentru o răspândire largă, atestată și de compoziția depozitelor monetare din anii 364-378 (Sacidava, Straja, Babadag I, Babadag II, Babadag III, Argamum, Dobrogea *passim*) și 395-401 (Babadag IV, Halmyris I) descoperite pe teritoriul Dobrogei. Un argument suplimentar ar putea fi și recurența emisiunilor în contextele corespunzătoare secolului al V-lea din ambele situri, menținute în circulație tocmai ca o consecință a pătrunderii în cantități apreciable.

Un alt aspect confirmat prin descoperirile de la Topraichioi și structura depozitelor din anii 395-401 este preponderența numerarului specific perioadei 336-378 (AE3, AE4) în masa monetară de la sfârșitul secolului al IV-lea. De asemenea, am constatat același decalaj în pătrunderea monedelor bătute în intervalul 378-402, ponderea tot mai scăzută a celor *ante* 354 și prevalența emisiunilor theodosiene pe parcursul secolului al V-lea.

În cadrul **Considerațiilor finale** sunt trasate succint principalele concluzii și enunțate perspectivele cercetării.

Anexele ocupă o mare parte din economia lucrării și sunt redactate într-o succesiune logică. Primele două cuprind **Tabele** și **Grafice**, utilizate ca instrumente de lucru și indicate corespunzător în text. Urmează **Catalogul monedelor romane târzii descoperite la Ulmetum (1911-2017)**, împărțit în descoperiri izolate și grupuri, cu numerele prezentate continuu. Fiecare grup este însoțit de o descriere a contextului arheologic, alături de date privind locul descoperirii, nivelul căruia îi aparține, *terminus post quem*, numărul de piese și bibliografie, după caz. Detalii relevante despre anumite piese apar sub formă de note, care corespund numeric cu poziția din catalog. Ca supliment la catalog, am întocmit **Descrierea tipurilor de revers atestate la Ulmetum**. Ultimele trei anexe au fost adăugate ca suport informațional și conțin **liste de concordanță** a monedelor descoperite în context arheologic, a celor cu număr de inventar din colecția MINAC și a exemplarelor izolate publicate.

Lucrarea se încheie cu **Abrevieri**, **Bibliografie** și **Planșe**, acestea din urmă ilustrând poziționarea fortificației în cadrul provinciei *Scythia*, planul general al acesteia întocmit de Vasile Pârvan, delimitarea aproximativă a sectoarelor de cercetare aferente platoului cetății, localizarea monetărilor atestate la Ulmetum și monede selectate pentru particularități.